

УДК 376.356 : 159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-108-1-141-150>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Г. Ф. Пономарьова

ORCID 0000-0002-8585-9740

А. А. Харківська

ORCID 0000-0003-4782-1079

У статті розглядаються особливості самоприйняття та соціальної взаємодії молодших школярів із порушеннями слуху, зокрема в контексті їхньої тривожності та ролі цього поняття у соціалізації в умовах інклюзивного навчання та нової соціальної ролі «школяр».

Звертається увага на особливості, причини та механізми розвитку високого рівня тривожності у цих дітей. Важлива роль відводиться розкриттю механізмів соціалізації, таких як: соціальні знання, комунікативна сфера, мотиваційна сфера, інтерактивна сфера, сфера самооцінювання. Робота відображає роль компенсаторних механізмів як основної лінії розвитку за умов порушень психофізичного розвитку або наявності хронічної хвороби. Детально аналізується поняття «соціальна ситуація розвитку», описуються її особливості у молодшому шкільному віці, зазначаються аспекти переживання нової соціальної ролі та початку навчання у школі дітьми з порушенням слуху. Використовуються дані психолого-педагогічної літератури, щоб навести узагальнені результати дослідження рівня тривожності, пов'язаної із взаємодією з однолітками та вчителями цієї категорії дітей.

В рамках інклюзивного та інтегрованого освітнього процесу важливими є розуміння та підтримка соціальної взаємодії молодших школярів з сенсорними порушеннями, для їх повноцінного розвитку, відчуття приналежності до суспільства та досягнення успіхів у навчанні та житті. Стаття спрямована на розкриття важливого аспекту соціальної адаптації дітей із порушеннями слуху.

Ключові слова: порушення слуху, соціальна взаємодія, соціальна ситуація розвитку, молодший шкільний вік, соціальна тривожність, особливі освітні потреби, тривожність.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні в Україні багато уваги зосереджено на впровадженні інклюзивної освіти, що передбачає залучення усіх дітей до загальноосвітніх навчальних закладів. Доступ до якісної освіти та соціальної взаємодії є основними складовими забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їх індивідуальних особливостей чи наявності у них інвалідності. Дослідження та модифікація моделей включення учнів з особливими освітніми потребами до інклюзивного навчання допомагає виявити перешкоди та розробити стратегії для забезпечення доступності освіти для усіх категорій дітей.

У своєму звіті ВООЗ наголошує, що у всьому світі понад 430 мільйонів людей страждають від втрати слуху, яка може зрости майже до 700 мільйонів до 2050 року. Якщо її не лікувати, втрата слуху становить значну проблему для всіх вікових груп, перешкоджаючи розвитку мови, спілкування, пізнання та обмежуючи доступ до освіти, працевлаштування та соціальної взаємодії (World report on hearing: executive summary, 2021).

С. О. Гридковець та Л. М. Гридковець вказують, що особи з хронічними захворюваннями, які мають низький рівень адаптації, характеризуються негативним ставленням до майбутнього, живуть в очікуванні проблем та труднощів. Щодо минулого, вони сприймають його як час втрачених можливостей (Гридковець, Гридковець, 2020, с. 147).

Будь-який справжній розвиток передбачає саме спрямованість у майбутнє, відкритість перспективі руху. Зміни ескізу майбутнього – одна з найбільш суттєвих характеристик нової соціальної ситуації розвитку, що складається в умовах хвороби.

В. В. Литвинова зазначає, що успішна інтеграція дітей з порушенням слуху в суспільство значною мірою залежить від системності та послідовності заходів, що включають педагогічні та корекційні підходи. Ця діяльність має бути організованою в системі, де всі її елементи взаємопов'язані та спрямовані на досягнення загальної мети – успішної соціальної адаптації дитини з порушенням слуху (Литвинова, 2022, с. 205).

У цьому контексті видається важливим розуміння соціальних аспектів навчання та спілкування дітей з порушенням слуху з однолітками під час спільного навчання. Розуміння та підтримка соціальної взаємодії молодших школярів з порушеннями слуху в контексті інклюзивного навчання в Україні є критично важливими для забезпечення їхнього повноцінного розвитку, включення в суспільство та досягнення успіху у навчанні та житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури дає підстави стверджувати, що у людини, яка має хронічні хвороби чи особливості психофізичного розвитку, формується особливий внутрішній

світ, який побудований на складних об'єднаннях відчуттів та сприйнятів, емоцій, конфліктів та переживань.

За останні роки в Україні, як і у всьому світі, спостерігається істотне зростання кількості дітей з порушеннями слуху. Це вимагає ретельного перегляду методів і форм виховання та навчання для цієї категорії дітей. З огляду на той факт, що частина із цих дітей набула порушень слуху у результаті травм у свідомому віці, питання психологічного стану цих дітей потребує особливої уваги.

Сучасний стан досліджень та публікацій у галузі корекції слухових порушень у дітей молодшого шкільного віку свідчить про постійний розвиток інструментів та підходів до роботи з такими дітьми та акцентує важливість ранньої діагностики та індивідуального підходу.

Серед українських дослідників, багато хто присвятив свої роботи саме особливостям психічного розвитку та соціалізації дитини з особливими освітніми потребами (В. Є. Коваленко, В. М. Кобильченко, С. Ю. Конопляста, В. В. Литвинова, М. П. Матвеева, О. І. Проскурняк, С. Є. Рюк, В. М. Синьов, Є. П. Синьова, Т. М. Федюк, О. П. Хохліна та ін).

Проте, аналіз наукової літератури та сучасний стан подій в Україні вказує на потребу у вивченні особливостей адаптації дитини з порушеннями слуху до нових умов життя та навчання, тому що багато дітей сьогодні набувають порушень у роботі сенсорних аналізаторів. Саме розуміння особливостей переживання дитиною процесу соціалізації у ролі учня з порушеннями слуху сприятиме більш успішній корекційній роботі із зазначеною категорією дітей.

Мета статті – дослідження особливостей переживання молодшими школярами із порушеннями слуху нової соціальної ситуації розвитку в контексті освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Порушення психофізичного розвитку, особливо набуте, якісно змінює всю соціальну ситуацію розвитку: змінює рівень психічних можливостей, веде до обмеження контактів із людьми, змінює об'єктивне місце, яке займає людина у своєму житті.

Насамперед, слід наголосити, що важка соматична хвороба може змінити самі біологічні умови перебігу діяльності. Сама по собі біологічна зміна організму не входить у зміст соціальної ситуації розвитку, а є лише передумовою перебігу психічної діяльності, проте, вона відбивається на загальній динаміці діяльності, витривалості людини до навантажень (фізичних та психічних), стійкості енергетичного потенціалу діяльності, збереження її операційного складу. Хронічні та набуті хвороби можуть змінити перспективу людського життя загалом, тож діти, які раптово

отримали травматизацію, що призвела до порушень слуху мають пройти певний період адаптації до свого нового стану.

Зазвичай, при дослідженні аспектів соціалізації дітей з порушеннями слуху, виокремлюють такі параметри:

Соціальні знання, які включають орієнтацію дитини у навколишньому середовищі, такі як правила поведінки, усвідомлення емоційних станів оточуючих, часова та географічна орієнтація, а також розуміння політичної та економічної ситуації тощо;

Комунікативна сфера, що виявляється через вміння спілкуватися, володіння необхідними формами мовних висловів та невербальних засобів спілкування, уміння вступати в діалог та дотримання етикету спілкування з іншими людьми;

Інтерактивна сфера, що включає уміння самостійно організовувати взаємодію з іншими людьми, виконувати спільні дії та підкорятися груповим нормам та ієрархічним відносинам;

Сфера самооцінювання, яка визначає специфіку ставлення до себе та до інших людей, у тому числі глобальну оцінку себе та однолітків, уміння порівнювати себе з іншими;

Мотиваційна сфера, що передбачає усвідомлення бажання дитини відвідувати школу та займатися новими видами діяльності, а також привабливість школи, учнівської атрибутики та внутрішню позицію школяра (Роюк, 2019, с. 769).

Життєва ситуація хвороби може спотворити «звичайний» шлях розвитку. Звичайно, реакція на хворобу пов'язана із рівнем психічного розвитку дитини. Дитина дошкільного віку ще не здатна у повній мірі усвідомити тяжкість своєї хвороби, однак у дітей шкільного віку (а в окремих випадках - як показують спостереження - і в більш ранньому віці) можуть з'явитися страхи та тривожність, депресивні стани, замкнутість та відстороненість від оточення.

Основна лінія розвитку за умов порушень психофізичного розвитку або наявності хронічної хвороби – це компенсація, або створення «обхідних шляхів розвитку» як оптимальної соціальної адаптації (Никоненко, 2018, с. 81).

Психічні механізми пристосування залежать від віку дитини, її провідної діяльності. Не маючи достатнього життєвого досвіду, дитина виявляє прагнення отримати допомогу від близького дорослого (батьків). Останні, встановлюючи певне виховне ставлення до дитини, можуть сприяти подоланню психологічних перешкод, викликаних хворобою, і перешкоджати цьому процесу – навіть у разі благополучного відновлення соматичного здоров'я. Діти молодшого шкільного віку з порушеннями

слухового сприйняття мають труднощі у розумінні людських дій і відносин. Підґрунтям цих соціальних прогалин є обмеженість у контактах з оточуючими людьми, недостатність мовленнєвих навичок як засобу спілкування, нечітке уявлення дитини про соціальні явища та своє місце серед них. Існування таких проблем у пристосуванні призводить до розвитку таких особистісних рис, як недостатня гнучкість, відсутність внутрішнього контролю, імпульсивність, схильність до наслідування та підвищений рівень агресивності у поведінці (Федюк, Безлюдна, 2014, с. 161).

М. В. Папуча у своїй роботі розкриває поняття «соціальна ситуація розвитку», яке ввів в науковий світ Л. С. Виготський. Соціальна ситуація розвитку є тим середовищем, яке не просто знаходиться поза людиною і виступає обстановкою розвитку, а є тим особливим поєднанням внутрішніх процесів розвитку та зовнішніх умов, ставленням особистості до умов, в яких вона знаходиться і розвивається. Ця ситуація є типовою для кожного вікового етапу і зумовлює як психічний розвиток на цьому етапі, так і ті психологічні новоутворення, що виникають у цей період (Папуча, 2018, с. 27).

Соціальною ситуацією розвитку для молодшого школяра виступає широкий спектр соціальних взаємодій та впливів, які впливають на формування особистості дитини, ключовим елементом цієї системи виступає навчальна діяльність. Найбільш значущий момент зміни соціальної ситуації розвитку настає саме початком навчання у школі. У дитини відбувається зміна у всіх системах відносин із реальністю. Тому, коли мова йде про дитину молодшого шкільного віку із порушеннями слуху, то процес адаптації до навчання та освітнього середовища буде відбуватись з певними особливостями.

Стосунки з однолітками, які є важливими для дитини молодшого шкільного віку, набувають якісних та кількісних змін через наявність у дитини сенсорного порушення. Суть цих змін зводиться не лише до неможливості грати, вчитися, а й у ставленні до дитини родичів, інших дорослих та самих однолітків.

У цьому контексті важливо провести аналіз психологічних особливостей соціальної взаємодії з однолітками дітей молодшого шкільного віку із порушеннями слуху.

Роюк С.Є. виявлено психологічні особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху, зокрема в області самооцінки, мотивації та потреб (Роюк, 2019, с. 769).

Деякі з основних аспектів цієї проблеми включають:

Комунікаційні бар'єри: учні з порушеннями слуху можуть відчувати тривогу через нездатність адекватно спілкуватися зі своїми ровесниками

через відсутність або обмеженість слуху. Це може призвести до ізоляції та відчуття відокремленості від інших.

Страх перед непорозумінням: учні можуть боятися, що їхні однокласники не зрозуміють їх через особливості їхнього сприйняття мови або через використання допоміжних засобів комунікації, таких як жестова мова. Це може сприяти формуванню тривожних переконань про власну недостатність або відчуття неприйнятності серед однолітків.

Страх перед соціальною оцінкою: учні з порушеннями слуху можуть відчувати тривогу щодо своєї соціальної прийнятності серед своїх однолітків. Вони можуть переживати страх бути відхиленими або неприйнятими через свої особливості.

Страх перед навчальними викликами: деякі учні з порушеннями слуху можуть відчувати тривогу стосовно своєї здатності успішно впоратися з навчальними завданнями через свої комунікаційні або сприймальні обмеження.

Спираючись на зазначені вище особливості, у якості основного показника успішності адаптації до нової соціальної ситуації розвитку молодших школярів із порушеннями слуху, доречним є вивчення питання тривожності, зокрема шкільної тривожності у ситуаціях соціальної взаємодії.

Дослідники (Theunissen, Rieffe, Kouwenberg, De Raeve, Soede, Briaire, Grijns, 2012) зазначають, що рівень соціальної тривоги у дітей з кохлеарними імплантатами та дітей із нормальним слухом були подібними. Рання імплантація була пов'язана з нижчими рівнями загальної та соціальної тривожності. Примітно, що діти зі звичайними слуховими апаратами мали вищий рівень соціальної тривожності, а їхні батьки також повідомляли про більш генералізований тривожний розлад.

У зазначеному дослідженні для вивчення рівнів тривожності використовувалися самозвіти та звіти батьків щодо загальної тривожності, соціальної тривожності та генералізованого тривожного розладу (там само, 2012).

Зазначається, що загальний емоційний стан, пов'язаний з різними формами включеності в життя школи дітей з порушеннями слуху, характеризується високим рівнем тривожності. Переживання соціального стресу виражається в емоційному стані дитини і його впливі на розвиток взаємодії з однолітками. У таких дітей спостерігається підвищена фрустрація потреби в досягненні успіху – несприятливий психічний фон, який не дозволяє дітям досягати успіхів, досягати високих результатів у навчанні.

Розглядаючи потреби дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху, Роюк С. Є. у своєму дослідженні визначає такі аспекти: бажання брати участь у соціальних подіях, спілкування та відчуття насиченості емоцій, потребу в глибоких відносинах, емоційний комфорт і захист. Отже, діти з порушеннями слуху прагнуть до повного включення у соціальне життя, вони бажають відчувати емоційно насичені моменти, спілкуватися не лише з ровесниками, але й з дорослими, аби мати можливість жити повноцінним життям (Роюк, 2019, с. 772).

В цілому, молодшим школярам із сенсорними порушеннями властивий підвищений рівень страху самовираження, негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних з необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей. Батьки відмічають, що їх діти відчують страх не відповідати очікуванням оточуючих, орієнтуються на значимість інших в оцінці своїх результатів, думок, вчинків, відчують підвищену тривогу з приводу оцінок, яку дають оточуючі і очікують негативного оцінювання.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Дослідження психологічних особливостей проживання нового соціального статусу «молодший школяр» дітьми з порушеннями слуху виявило ряд важливих аспектів, що впливають на їхню адаптацію до навчання та соціальну взаємодію. Комунікаційні бар'єри, страх перед непорозумінням, соціальною оцінкою та навчальними викликами є ключовими факторами, що визначають підвищений рівень соціальної тривожності та емоційного стану цих дітей. У цілому, молодшим школярам із порушеннями слуху притаманний підвищений рівень страху самовираження та негативних емоційних переживань у ситуаціях соціальної взаємодії. Вони відчують тривогу щодо оцінки оточуючими, намагаються відповідати очікуванням інших, що може призвести до фрустрації та зниження самооцінки.

Загальна мета подальших досліджень у цьому напрямку полягає у покращенні якості життя та соціальної адаптації дітей з порушеннями слуху, забезпечуючи їм повноцінну участь у шкільному та соціальному житті. У даному напрямку важливим вбачається розробка програм та інтервенцій, спрямованих на зниження рівня тривожності та підтримку емоційного благополуччя дітей з порушеннями слуху в умовах навчального середовища.

Література

1. Гридковець С. О., Гридковець Л. М. Психологічні особливості пацієнтів з хронічними соматичними захворюваннями. *Збірник матеріалів доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної конференції КІБіТ «Студент – Дослідник – Фахівець»*. ПВНЗ «Київський інститут бізнесу та технологій», 2020. С. 147.

2. Литвинова В. В. Адаптованість дитини з порушенням слуху у групі однолітків під час воєнного стану. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу. Матеріали Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка НАПН України*. Київ, 2022. С. 205-211.
3. Никоненко Ю. П. Роль генетичних, соціальних, психологічних чинників у патогенезі психосоматозів у дітей та принципи їх лікування в світлі вчення про психічний розвиток Л. С. Виготського. *Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука* : зб. ст. ; за ред. М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. *Вип. 1*. С. 72-86
4. Папуча М.В. Л.С. Виготський – у пошуках предмету психології. *Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука* : зб. ст. ; за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. *Вип. 1*. С. 12-41.
5. Роюк С. Є. Психологічні особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху. *Collection of Research Papers "Problems of Modern Psychology"*, 2019. 11.
6. Федюк Т. М., Безлюдна В. І. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху. *Психологія: реальність і перспективи*, 2014. *Вип. 3*. С. 161-163.
7. Theunissen, S. C., Rieffe, C., Kouwenberg, M., De Raeve, L., Soede, W., Briaire, J. J., Frijns, J. H. Anxiety in children with hearing aids or cochlear implants compared to normally hearing controls. *Laryngoscope*, 2012. *Mar. 122(3)*. 654-9.
8. World report on hearing: executive summary. Geneva: World Health Organization, 2021. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <http://sur1.li/rofzf> (дата звернення: 14.03.2024).

References

1. Hrydkovets, S. O., Hrydkovets, L. M. (2020). Psykholohichni osoblyvosti patsientiv z khronichnymy somatychnymy zakhvoriuvanniamy [Psychological features of patients with chronic somatic diseases]. *Zbirnyk materialiv dopovidei XXIV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii KIBiT "Student – Doslidnyk – Fakhivets"*. PVNZ "Kyivskyi instytut biznesu ta tekhnolohii". S.147 (ukr).
2. Lytvynova, V. V. (2022). Adaptovaniest dytyny z porushenniam slukhu u hrupi odnolitkiv pid chas voiennoho stanu [Adaptability of a child with hearing impairment in a peer group during martial law]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: vyklyky voiennoho chasu. Materialy Mizhnarodnoho konhresu zi spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii*. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni M. Yarmachenka NAPN Ukrainy. Kyiv. S. 205-211 (ukr).
3. Nykonenko Yu. P. (2018). Rol henetychnykh, sotsialnykh, psykholohichnykh chynnykiv u patohenezi psykhosomatyziv u ditei ta pryntsyipy yikh likuvannia v svitli vchennia pro psykhichnyi rozvytok L. S. Vyhotskoho [The role of genetic, social, and psychological factors in the pathogenesis of psychosomatic diseases in children and the principles of their treatment in the light of L. S. Vygotsky's teaching on mental development]. *Psykholohiia liudyny: L. S. Vyhotskyi ta suchasna nauka*: zb. st. za red. M. V. Papuchi. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. *Vyp. 1*. S. 72-86 (ukr).

4. Papucha, M. V. (2018). L.S. Vyhotskyi – u poshukakh predmetu psykhologii [L.S. Vygotsky - in search of a subject of psychology]. *Psykhologhiia liudyny: L. S. Vyhotskyi ta suchasna nauka: zb. st. za red. M. V. Papuchi*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. *Vyp. 1*. S. 12-41 (ukr).
5. Roiuk, S. Ye. (2019). Psykhologichni osoblyvosti sotsializatsii ditei molodshoho shkilnoho viku z porushenniamy slukhu [Psychological features of socialization of children of primary school age with hearing impairment]. *Collection of Research Papers "Problems of Modern Psychology"*, 11 (ukr).
6. Fediuk, T. M., Bezliudna, V. I. (2014). Psykhologichni osoblyvosti sotsializatsii ditei z vadamy slukhu [Psychological features of socialization of children with hearing impairment]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy. Vyp. 3*. S. 161-163 (ukr).
7. Theunissen, S. C., Rieffe, C., Kouwenberg, M., De Raeve, L., Soede, W., Briaire, J. J., Frijns, J. H. (2012). Anxiety in children with hearing aids or cochlear implants compared to normally hearing controls. *Laryngoscope. Mar. 122(3)*. 654-9 (eng).
8. World report on hearing: executive summary (2021). Geneva: World Health Organization. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. Retrieved from: <http://surl.li/rofzf> (date of appeal: 14.03.2024) (eng).

CHARACTERISTICS OF THE EXPERIENCE OF THE NEW SOCIAL SITUATION OF DEVELOPMENT BY YOUNGER SCHOOLCHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

H. F. Ponomarova, A. A. Kharkivska

The article examines the peculiarities of self-acceptance and social interaction of younger schoolchildren with hearing impairments, in particular in the context of their anxiety and the role of this concept in socialization in the conditions of inclusive education and the new social role "first grader".

Attention is drawn to the peculiarities, causes and mechanisms of the development of a high level of anxiety in these children. An important role was played by the disclosure of socialization mechanisms, such as: social knowledge, communicative sphere, motivational sphere, interactive sphere, sphere of self-evaluation.

The work reflects the role of compensatory mesenims as the main line of development under the conditions of psychophysical development disorders or the presence of a chronic disease.

The concept of "social situation of development" is analyzed in detail, its features are described in the primary school age, the aspects of experiencing a new social role and the beginning of schooling by children with hearing impairment are noted. The data of the psychological and pedagogical literature are used to present the generalized results of the research on the level of anxiety associated with interaction with peers and teachers of this category of children.

In the framework of the inclusive and integrated educational process, it is important to understand and support the social interaction of younger schoolchildren with sensory

impairments, for their full development, a sense of belonging to society and achieving success in education and life.

Key words: *hearing impairment, social interaction, social situation of development, primary school age, social anxiety, special educational needs, anxiety.*

Пономарьова Галина Федорівна – доктор педагогічних наук, професор, ректор Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: rector-hgpa@kharkov.com

Ponomarova Halyna Fedorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: rector-hgpa@kharkov.com

Харківська Алла Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: kharkivska_hgpa@ukr.net

Kharkivska Alla Anatoliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector of Research and Educational Work. Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: kharkivska_hgpa@ukr.net